

FRANCESC FITÉ I LLEVOT*

ENTORN AL TESTAMENT DE BRUNISSÈN D'ALENTORN I ALGUNS COSTUMS FUNERARIS DE LA LLEIDA MEDIEVAL

ABSTRACT

In this research from the late medieval period, we want to analyze different aspects related to funerary world through Brunissèn d'Alentorn's will. The document is compared with other wills from Lleida's area that acquire knowledge to these customs, for instance, the draps d'or's uses. These were provided of deceased' heraldry, and were commissioned to cover the tomb. Also, in Lleida's case, they were used to decorate the ancient cathedral's presbiterium during the main festivities, and the patrons' wedding bed. Artistic patronage, social prestige, family arms ostentation, pomp and devotion are other aspects that would be emphasized in this tour, just as the private devotions in the chapels and altars that were founded regarding this topic.

Amb el present estudi d'homenatge a la Dra. Carme Batlle, a qui devem l'haver-nos iniciat en el coneixement de la Baixa Edat Mitjana dins el territori de l'antiga Corona d'Aragó, volem fer recordatori d'un treball de curs que ens dirigí i ens esperonà a dur a terme, basat en documents municipals baixmedievals procedents tots ells de l'antic arxiu municipal de la vila d'Àger, ara Arxiu Històric "Jaume Caresmar". Aleshores eren privilegis de l'antiga Paeria, que presentem ara és un testament procedent dels fons de l'Arxiu Capítular de Sant Pere d'Àger el que ens serveix d'excusa per abordar alguns aspectes referits a costums funeraris, promoció artística i devocions, juntament amb altres testaments, procedents de l'Arxiu Capítular de Lleida, que ens permetran constatar uns hàbits i creences comuns de

*Universitat de Lleida. Aquest treball s'inscriu dins el projecte de recerca "Producción artística y consumo en el mundo urbano catalán en época gótica dentro del contexto europeo" (BHA2000-1037), finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia.

la resta de territoris de l'antiga Corona d'Aragó i alguna peculiaritat com el costum del patriciat lleidatà d'encomanar draps sumptuosos per cobrir els túmuls funeraris, ostentant l'heràldica dels propis llinatges, que, un cop celebrat el funeral, eren guardats a la sagristia, doncs servien a la vegada per ornar els murs de la capella major de la Seu Vella en les grans festivitats i també es cedien temporalment als promotors perquè ornessin el llit nupcial quan es casava l'hereu o membres destacats de llur família, reglamentant el capítol aquest ús divers tan peculiar el 7 de setembre de 1444, coincidint amb la sol·licitud de llicència, efectuada en aquest sentit pel canonge Setcastella¹.

El testament en qüestió, de Brunissèn d'Alentorn², data del 21 de maig de 1377, i es força interessant tant des del punt de vista de la promoció artística com dels costums funeraris. Sobre ell, hem ofert ja notícies en treballs anteriors³. Es tracta de les darreres voluntats d'un dama pertanyent a la petita noblesa les quals s'inscriuen en el mateix context, des d'un punt de vista documental, que les corresponents a l'oligarquia urbana o a les dignitats eclesiàstiques, almenys durant els segles de la Baixa Edat Mitjana. En elles, no solament s'establien llegats pel remei de l'ànima, pròpia o

1. Es tracta del anomenats draps d'or, també esmentats com a draps imperials sobre els quals es pot veure l'inventari del 1521 que ofereix de la sagristia de la catedral de Lleida, Francisco ABAD LARROY: "El culto divino en la Seo antigua de Lérida", a *Ilerda*, XL, 1979, pàg. 22-24 i sobretot Josep LLADONOSA: "Documents i notes del Registre d'Actes Capitulars de la Catedral de Lleida (1496-1512) sobre ornaments, draps imperials i orfebreria de la Seu Antiga", a *Ilerda*, XL, 1979, pàg. 223-230. Sobre l'ús i reglamentació dels draps d'or oferim en els apèndix documentals 2 i 3 dos documents sobre la referida reglamentació i la deixa d'un drap d'or amb les armes pròpies del canonge Setcastella.

2. El testament, que es guarda actualment a l'Arxiu Històric "Jaume Caresmar" de la vila d'Àger, apareix transcrit en l'apèndix documental.

3. F. FITÉ: *Reculls d'història de la Vall d'Àger. Període Antic i medieval*, Àger, Centre d'Estudis de la Vall d'Àger, 1985, pàg. 306-307; també del mateix autor les fitxes 321a i b, a *Fons del Museu Frederic Marès I. Catàleg d'escultura i pintura medievals*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1991, pàg. 344-345; i del mateix autor, a *L'Art gòtic a Catalunya: Arquitectura II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 193-196. D'aquest testament també n'ha donat àmplia notícia fra Pere SANAHUJA: *Historia de la villa de Ager*, Poblet, 1961, pàg. 192-193.

4. L'enaltiment i memòria del finat i del llinatge al qual pertanyia, tant per part de pare com de mare, esdevé un dels fonaments del desenvolupament de l'art funerari, que conduí a la representació de jacents sobre els sepulcres, ostentant tots els atributs del seu poder, aixoplugats sota arcsolis esdevinguts molts cops veritables microarquitectures –veure F. ESPAÑOL: "Sicut ut decet. El sepulcro y espacio funerario en la Cataluña bajomedieval", a J. AURELL i J. PAVON (ed.): *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*, Pamplona, Euns, 2002, pàg. 122 i ss.; Idem: "Espais de la mort, espais de poder, fundacions i capelles", a *Seu Vella. L'esplendor retrobada*, Lleida, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura-La Caixa, 2003, pàg. 130-147; i, entre altres estudis, a més a més els de M. NÚÑEZ: "La indumentaria como símbolo en la iconografía funeraria", a M. NÚÑEZ i E. PORTELA (coord.): *La idea y el sentimiento de la muerte en la historia y en el arte de la Edad Media*, Universidad de Santiago de Compostela, 1988, pàg. 9-19; E. PORTELA i M. C. PALLARES: "Muerte

la dels familiars, sinó que a més a més es tenia en compte llur prestigi social⁴, mirant de garantir la solemnitat i l'ostentositat de la cerimònia del funeral, amb la presència de les armes de llur llinatge, primerament en el drap funerari⁵ que es col·locava sobre el túmul durant el funeral -també amb motiu dels aniversaris que es celebraven "pro

y sociedad en la Galicia medieval (ss. XII-XIV)", *Ibidem*, pàg. 21-29; M. J. GOMEZ: *Escultura gòtica funeraria en Burgos*, Diputación Provincial de Burgos, 1988; M. L. LAHOZ: *Escultura funeraria gòtica en Alava*, Diputación Foral de Alava, Vitoria, 1996; A. MORALES: *Escultura funeraria del Renacimiento en Sevilla*, Diputación Provincial de Sevilla, 1996. Evidentment, ens referim a enterraments de la noblesa o l'oligarquia, com seria el cas del sepulcre amb figura de jacent conservat a la parroquial de Sant Llorenç de Lleida, pertanyent a Ramon de Tàrraga, mort l'11 de setembre de 1351, que sabem va fer erigir i costejà, en vida, una capella sota l'advocació de Sant Joan Evangelista, per a que en ella els seus beneficiats preguessin perpetualment per la seva ànima, disposant 300 sous de renda i altres 120 per mantenir un pobre de la Pia Almoïna. Capella en la qual feu erigir, a més, el seu monument funerari, sota arcsoli i ostentant les armes del llinatge familiar -veure J. LLADONOSA: *El templo románico-gótico de San Lorenzo de Lérida*, Lleida, Impr. Escuela Provincial, 1972, pàg. 53-55. També pertanyent a l'oligarquia ho són els sepulcres dels Serra i Castelltort de Santa Maria de Cervera -veure A. DURAN I SANPERE: *Llibre de Cervera*, Barcelona, Curial, 1977, pàg. 132-137.

5. Aquest teixit, en el que s'afegien les armes del llinatge del finat, era de luxe. En els testaments lleidatans del segle XV es parla sovint de "draps d'or"-vid. supra nota 1. Es costejaven pel funeral i s'expressa sovint en els testaments que havien de servir per posar-los sobre els túmuls el jorn del funeral i quan es celebraven els aniversaris, amb dos ciris sobre, i també per "empal·liar" l'altar major de la Seu Vella en les grans festivitats. Pel que es desprèn de la documentació, aquests es col·locaven a varios nivells al fons del presbiteri, darrera del retaule major -veure F. FITÉ: "Litúrgia i cultura a la Seu Vella de Lleida", a *Seu Vella. L'esplendor retrobada*, Lleida, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura-La Caixa, 2003, pàg. 101 i especialment notes 78 i 79, a la pàg. 113. Tenim preparat un estudi on abordem més extensament l'estudi d'aquests teixits i de com s'hi afegia l'heràldica que publicarem properament.

6. Hem publicat un seguit d'autoritacions capitulars per poder-se enterrar al claustre de la Seu de Lleida i al terra de l'interior del temple, on es fa constar el permís per a marcar la lauda sepulcral amb el senyal del llinatge -veure F. FITÉ: "Ritual i cerimònia a la seu vella de Lleida: les devocions, aniversaris i fundacions", a *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en Homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 377-381.

7. Es conserva un testament altament il·lustratiu en aquest sentit. El recull el pare Fra Pere SANAHUJA: *Historia de los hospitales de Lérida*, manuscrit inèdit conservat a l'Institut d'Estudis Ilerdencs (Fons Llegat Tarragó, Caixa 16/4) procedent del Fons de l'Almoïna de l'Arxiu Municipal de Lleida. Es tracta del testament de Catalana, filla del jurisperit lleidatà Bartomeu de Déu i muller de Ramon Tudela, donzell i ciutadà de Lleida, lliurat el 4 de maig de 1380. En ell manifesta la seva voluntat de ser enterrada al claustre de Lleida "in tumulo" on estaven enterrats ja el seu pare i la seva mare Sibil·la, manant als seus marmessors l'adquisició d'un "pannum deauratum pulcrum" per posar sobre el seu túmul el dia de l'òbit. També disposa diners per vestir dotze pobres amb "panno lividi coloribus" -color de dol-, que havien d'encarregar-se de portar dotze ciris el dia del funeral. Finalment disposa que es facin tallar dues laudes del Riu Set, on figuri el senyal o heràldica del seu pare, "due lose pulcre albe lapidee de Riudeset cum signis honorabilis Bartholomeo de Deo quondam iurisperiti llerde patrisque mei predicti ipseque deponantur in eius tumulo, in quo eodem modo corpus meum sepultum fuerit". Igualment mana col·locar un epitafi al mur del davant del túmul "Item ante dictum tumulum quoddam pataffium pulcrum et bene operatum cum similis signis". Finalment disposa 180 sous per la manutenció de dos pobres a la Pia Almoïna, als quals s'els haurà de donar diàriament tres diners jaquesos.

anima” anyalment- i després en la pròpia lauda sepulcral⁶, l’epitafi⁷ i les fundacions que s’establien, especialment quan es tractava de capelles⁸ que eren dotades amb jocalies que solien incloure l’altar, un retaule o equivalent, calze, vinagreres i missal –alguns cops breviarí-, a més de les robes d’altar i les litúrgiques per les celebracions⁹.

8. Veure J. YARZA: “La capilla funeraria hispana en torno a 1400”, a M. NUÑEZ i E. PORTELA (coord.): *La idea y el sentimiento...*, op. cit., pàg. 67-91. En el cas de Lleida posseïm els exemples magnífics de les capelles Montcada, Colom, Cescomes i Requesens de la Seu Vella, per esmentar únicament les més reeixides, totes elles ostentant l’heràldica del propi llinatge, flanquejant els accessos i a l’exterior a la Montcada, Colom i Cescomes i en les claus de volta, nervis i contraforts exteriors en la Requesens –Veure F. ESPAÑOL: “Espais de la mort...”, op. cit.; Idem: “La Seu Vella: els seus promotors”, a *La Seu de Lleida. La catedral, els promotors, els artífers (s. XIII a s. XV)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, pàg. 77-92; M. GOMÀ: “La capilla de la Epifania del Señor de la Seo Antigua de Lérida”, a *Ilerda*, III, 1944, pàg. 325-3336. Sobre la capella Requesens tenim en premsa un estudi, fruit d’una comanda efectuada pel Departament de Cultura dels Serveis Territorials de Lleida, de la Generalitat de Catalunya.

9. Era bastant habitual que es posés l’heràldica al calze, com es pot veure al regalat a l’església de Casp per Gonzalo Fernández de Heredia, que porta punxó d’Avinyó i es data vers 1396, figurant l’escut al nus de la magolla, a base d’esmalts transparents, que esdevindran cada cop més comuns en aquesta època –veure el catàleg: *El espejo de nuestra historia. La Diócesis de Zaragoza a través de los siglos*, Saragossa, Zaragoza Cultural, 1991, pàg. 340-341. A la Seu de Lleida posseïm inventaris de les jocalies de les diferents capelles, on es registren calzes amb heràldica, com el de la capella Montcada o el de la capella del Corpus, pertanyent als Çasala i Bordoll –veure F. FITÉ: “Litúrgia i cultura...”, op. cit., pàg. 104 i nota 132. Ambdós eren d’argent. Un calze amb l’heràldica dels Montcada, a base d’esmalts transparents, fou deixat per Elisenda de Montcada al monestir de Pedralbes, juntament amb altres jocalies, segons es llegeix al seu testament de l’any 1364 –veure F. ESPAÑOL: “Un cert perfil d’Elisenda de Montcada”, a *Elisenda de Montcada una reina lleidatana i la fundació del reial monestir de Pedralbes*, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1997, pàg. 35. També era comú que els retaules encomanats per presidir els altars de les distintes capelles i fundacions, portessin l’heràldica del benefactor, tal com es pot veure, per exemple, al retaule de la parroquial de Sant Llorenç de Lleida o al de Sant Pere de la mateixa església o al de Santa Llúcia que ostenta l’heràldica dels Montsuar. També hi podia figurar representat el donant. Així es veu, per exemple, a la pintura mural amb una crucifixió de la capella de Santa Margarida de la Seu Vella de Lleida, fundada pel degà Guillem de Soler, mort el 1354, o es determina en el cas del retaule de Santa Maria de la Pia Almoina, costejat per Capdevila Calvó, ardiaca de Benasc i procurador de l’Almoina de la Seu de Lleida. Aquest, actualment desaparegut, fou contractat el 21 de febrer de 1388 al pintor Pere de Valldebriga, assenyalant que hi devia figurar l’heràldica del promotor i la seva pròpia efigie “lo se(n)yal ca blanch ab lo camp vermell” i, a la taula del mig, “al peu de la Maria, sie lo dit artiacha agenollat pregan(t) Deu vestit ab la capa negra ab vayes”-la capa de cor. Ja mort l’ardiac, un document ens fa sabedors que el retaule era acabat, emperò li mancava la imatge del donant que s’obligà al pintor a afegir-la, l’any 1390 –veure F. ESPAÑOL: “Crucifixió”, a *La Seu Vella de Lleida...*, op. cit., pàg. 112-114; F. FITÉ: “Noves dades sobre l’activitat pictòrica a la Seu Vella de Lleida, segle XIV”, a *Llambard*, VIII-1995, Barcelona, 1996, pàg. 86-87 i 95-97. Els exemples que es podrien aportar són moltíssims, sobretot en el cas de l’heràldica en retaules –veure en aquest sentit A. DURAN i SANPERE: *Els retaules de pedra*, Barcelona, Ed. Alpha, 1932, 2 vols.

10. És el cas per exemple dels magnífics sepulcres de llinatge de la capella Montcada, promoguts per Ot Montcada el Vell, o també el del sepulcre de la reina Elisenda de Montcada a l’església

El difunt o promotor costejava la capella i el túmul funerari, que podia ser molt sumptuós¹⁰. A la capella o a l'altar, si solament costejava un altar, hi establia indefectiblement una fundació amb la corresponent capellania per pregar per la seva ànima i ser-hi enterrat, molts cops¹¹. Era freqüent també fer deixes per diferents obres de l'església, claustre o altres dependències del lloc on s'expressava voler ser enterrat, parròquia, monestir o catedral. Deixes que podien tenir en compte igualment devocions particulars, sempre en benefici de la pròpia ànima i la de llurs familiars¹².

del convent de clarisses de Pedralbes –veure F. ESPAÑOL: “Espais de la mort, espais de poder...”, op. cit., pàg. 139-144; Idem: *El Gòtic Català*, Barcelona, Angle Editorial-Fundació Caixa de Manresa, 2002, pàg. 75; P. BESERAN: “Un taller escultòric a la Barcelona del segon quart del segle XIV i una proposta per a Pere de Guines”, a *Lambard VI-1991-1993*, 1994, pàg. 216-223. En alguns casos l'elecció del sepulcre l'efectua una corporació o entitat, com en el cas dels sepulcres de Berenguer Barutell i Berenguer Gallart de la Seu Vella, de Lleida que foren elegits pels membres capitulars. El de Berenguer Barutell l'elegí el capítol pel fet que aquest, que era ardiaca major de la Seu de Lleida, fou assassinat actuant en defensa del capítol lleidatà; el de Berenguer Gallart l'elegí igualment el capítol, i el costejà, pel gran nombre de deixes que aquest atorgà a l'església lleidatana –veure F. FITÉ: “El monument funerari de l'Ardiaca Major de la Seu Vella de Lleida Berenguer Barutell”, a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia. Homenatge al Dr. Manuel Riu i Riu*, 22, 2001, pàg. 617-665; Fra P. SANAHUJA: “La tumba de Berenguer Gallart en la Catedral Vieja de Lérida”, a *Ilerda*, IV, 1945, pàg. 165-173. Sobre obres generals referides a monuments funeraris, veure també E. PANOFKY: *La sculpture funéraire. De l'ancienne Égypte au Bernini*, Paris, Flammarion, 1992; P. BINSKI: *Medieval Death*, London, British Museum Press, 1996, especialment pàg. 70-115.

11. Les dades sobre la fundació de capelles són moltíssimes, tot i que no abunden tant les referents a la seva construcció per ésser fundacions privades i haver-se perdut molts cops els llibres de protocols on figuraven els contractes amb els mestres d'obra o el nom d'altres artistes que varen intervenir-hi, escultors o pintors majorment. Aquesta mancança s'adverteix per exemple a Lleida, on no resten quasi protocols civils. Malgrat tot, a través d'un dels pocs volums conservats tenim constància del contracte que fou establert entre Nicolau Gralla i el mestre d'obra i escultor Pere Joan l'any 1424 per a dur a terme l'edificació de la capella Gralla, al braç nord del transsepte de la Seu Vella de Lleida –actualment desapareguda. Veure F. FITÉ: “Ritual i cerimònia a la Seu Vella...”, op. cit., pàg. 383-385 i 389-390. També donem notícia en aquest estudi de la capella Canals de Sant Pere de Fraga, posada sota l'advocació de Sant Mateu i promoguda per Bartomeu Canals, segons consta en unes capitulacions de l'any 1392, convingudes amb el bisbe Guerau de Requesens –*Ibidem*, pàg. 388-389.

12. En aquest sentit són força eloqüents els obituaris, dits també capitularis o llibres de la *Pretiosa*, on solen figurar-hi registrats els aniversaris a celebrar per cada església, juntament amb deixes per a processons o per a solemnitzar diferents festes, molt especialment les dedicades als sants. De la *Pretiosa* de Lleida, hem ofert la relació d'aquestes devocions privades a F. FITÉ: “Litúrgia i cultura...”, op. cit., pàg. 106 i nota 149 a la pàg. 120.

13. Veure en aquest sentit M. J. GOMEZ BARCENA: “La liturgia de los funerales y su repercusión en la escultura gótica funeraria en Castilla”, a M. NUÑEZ i E. PORTELA (coord.): *La idea y el sentimiento de la muerte...*, op. cit., pàg. 31-50; L. STOUF: “Les Provençaux et la mort dans les testaments (XIIIe-XVe siècle)”, a *La mort et l'au-delà en France méridionale (XIIIe-Xve siècle)*. *Cahiers de Fanjeaux*, 33, 1998, pàg. 199-222; J. CL. HÉLAS: “Cimetières médiévaux et rites funéraires en

El seguiment i la lectura dels testaments serveix per obtenir dades valuoses sobre les devocions, la promoció artística i els costums funeraris¹³. En el testament que aportem, analitzarem alguns dels aspectes apuntats. Cal assenyalar que el llinatge Alentorn, originat de la castlània d'aquest lloc de la Noguera, estava vinculat al comtat d'Urgell i al vescomtat d'Àger, i posseïa diferents lligams de parentiu amb altres llinatges cavallerescos del territori com els Torà¹⁴, els Fluvià o els Cardona¹⁵.

Com en tot testament del període, els llegats que es detallen en primer lloc, amb l'objectiu d'afavorir la salvació de l'ànima, han de veure amb l'elecció del lloc d'enterrament, la cerimònia del funeral i les misses i aniversaris, fundats "pro anima". Tot seguit es detallen deixes per caritats i bones obres i per dotacions d'empreses artístiques que han de veure amb l'església elegida com a lloc d'enterrament o amb llocs de devoció privada.

Languedoc. L'apport de l'archéologie", a *La mort et l'au-dela...*, op. cit., pàg. 283-318; F. AVRIL: "Mort et sépulture dans les statuts synodaux du Midi de la France", a *La mort et l'au-dela...*, op. cit., pàg. 343-364.

14. Encara que res en diu la documentació, sospitem que aquesta dama pertanyia al llinatge dels castlans de Torà, un castell la senyoria del qual, el 1358, estava sota el domini dels vescomtes de Cardona, segons consta en un afogatjament –"Nobilis Petrus de Cardona, dominus de Torano", ref. a *Els castells Catalans*, Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1979, vol. VI, pàg. 72. Ho sospitem perquè entre els parents que reben béns en el seu testament apareixen una Margarida de Torà, neboda seva; un Francesc i un Guillem de Torà, fills de Ponç de Torà; un Gombau de Montllor, fill de Gombau de Montllor –no sabem si era parent, però crida l'atenció que nomeni hereu universal a l'abat de Sant Pere d'Àger Francesc de Montllor (1348-1391)-; Berengona, dona de Joan de Cardona, neboda seva. Dubtem de si eren parents també Constança, filla de Ramon Stanyol; Boxeta, dona de Berenguer Canet; Ribalda, dona de Ramon Gallart, i Caterina, muller de Pere Guari. Consta encara una Beatriu de Torà, filla de l'esmentat Ponç de Torà, a la qual en el seu testament li deixà 200 sous que ara atorga a Dalmau d'Alentorn, fill de Dalmau d'Alentorn, per tant fill d'ella. Finalment voldríem fer notar que un membre dels Torà era sagristà del monestir d'Àger. Ens referim al Francesc de Torà que apareix nomenat marmessor en el seu testament.

15. Un Dalmau d'Alentorn es documenta el 1254 posseint en feu el castell de Guàrdia Lada, pertanyent a l'Orde de l'Hospital –*Els Castells Catalans*, Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1979, vol. VI, pàg. 668-669 i, ja al segle XVI, apareix aquest llinatge vinculat a la baronia de Seró, una població propera a Alentorn (La Noguera) precisament –*Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, ed. 62, 1992, pàg. 22-23.

16. Com hem avançat, pot veure's la transcripció completa a l'apèndix documental, doc. 1.

17. Aquest abat fou nomenat l'1 de setembre de 1348, segons consta per butlla papal. Fins aleshores havia estat prior de Montmagastre, una de les dignitats majors del capítol agerenc. Malgrat el temps que li pertocà regir l'abadia, de crisi i pesta, es pot considerar un dels més destacats del segle XIV. El cardenal de Sant Jordi, apel·lat diaca Joan, el nomenà comensal i domèstic seu el 7 d'octubre de 1353. Defensà davant del papa Inocenci IV els privilegis d'exempció de la seva església, enfront dels arquebisbes i bisbes que havien usurpat castells i altres bens del seu patrimoni i el papa respongué a les seves demandes nomenant un comissió formada pel bisbe d'Osca, l'abat i el prebost del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanès, perquè s'encarreguessin de seguir la causa. El mateix papa, el 2 de desembre de 1377 comissionà al canonge Bernat de la Vedrenya perquè defensés l'exempció de l'abadia en el concili que havia de presidir el bisbe de Tortosa, en nom de l'arquebisbe de Tarragona, cele-

Comença el testament elegint marmessors¹⁶ per fer-se càrrec de les seves últimes voluntats a l'abat d'Àger Francesc de Montllor¹⁷, al canonge sagristà de la mateixa església Francesc de Torà i al canonge infermer Ramon Alberol. El testament sembla que va ser redactat a Àger, on deuria residir la dama, segurament al monestir de Sant Pere, ja que actuen de testimonis dos clergues tonsurats que eren domèstics de l'abat, Arnau de Vall i Guillem Andreu. A més, el notari que signa el testament i el mana escriure, Arnau de Berga, era notari públic d'Àger i actuava per autoritat de Ramon Siscar, rector de la parròquia de Sant Vicenç i canonge de Sant Pere¹⁸.

Consta tot seguit, en primer lloc, la deixa de 500 sous destinats a la seva sepultura, la qual elegeix al monestir de Sant Pere d'Àger, a la capella de Sant Esteve i, de no ser possible, on l'abat ho consideri més oportú. D'aquests 500 sous vol també que es sufraguin les despeses del funeral. Així, el dia de l'òbit demana que es donin

brat a Barcelona el 14 de desembre, on precisament es ratificaren tots els privilegis de l'església d'Àger. La protecció papal de l'abadia d'Àger, es manifesta sobretot en la concessió d'indulgències, mitjançant butlla del 13 d'octubre de 1353, als qui visitessin el temple de Sant Pere en les grans festivitats i donessin alguna almoïna, atenint-se a les moltes relíquies que aquella església posseïa. Durant el seu regiment, per altra part, s'iniciaren les obres del claustre gòtic del monestir, finançades pel comte Pere d'Urgell, que a més reconegué públicament totes les prerrogatives de l'abat, inclús el seu dret alodial sobre el castell d'Àger. Per iniciativa del propi abat fou erigida una nova capella gòtica, dedicada a la Verge de l'Esperança, i s'emprengué l'obra del retaule major, dedicat a Sant Pere –veure F. FITÉ: *Reculls d'història de la Vall d'Àger...*, op. cit., pàg. 301-308; Idem.: núm. 321a i 321b del catàleg, *Fons del Museu Marès/1. Catàleg d'escultura i pintura medieval*, Ajuntament de Barcelona, 1991, pàg. 344-345; Idem: "Els inicis i la implantació del gòtic dins el que fou l'antic territori del Comtat d'Urgell i el Vescomtat d'Àger", a F. ESPAÑOL/ E. BALASCH (cur.): *Elisenda de Montcada. Una reina lleidatana i la fundació del Monestir Reial de Pedralbes*, Lleida, Associació Amics de la Seu Vella de Lleida, 1997, pàg. 127-165. Aquest llinatge dels Montllor o Montlleó, com alguns cops apareix escrit, s'originà de la fortalesa homònima que existia a la Vall d'Àger, i es documenta integrada dins del vescomtat d'Urgell.

18. L'origen de la notaria d'Àger, com en tants altres casos, com Castelló de Farfanya o Balaguer, es troba en la mateixa parròquia, on els rectors apareixen en origen com els encarregats de redactar els testaments. La seva institucionalització es verificà al segle XIII, coincidint amb la del règim municipal o Paeria –veure F. FITÉ: *Reculls...*, op. cit., pàg. 351-352.

19. L'alna era una mida de longitud que servia per a mesurar roba i equivalia aproximadament a un metre.

20. El sargil, era una roba de llana poc dessuardada, amb lligat de plana, rústega, que es feia servir per a davantals i antigament vestits femenins i d'home –en castellà es correspon a la saya i a l'albornoz–; el sargiler era el teixidor del sargill. Veure al *Diccionari Moll-Alcover*, vol. IX, pàg. 755.

21. És el mateix costum que hem atestat al testament de na Catalana –veure supra nota 7– i que encara era vigent al segle XVI, tot i que no atestem la presència dels pobres portant ciris. Al testament de Llorenç Peris, del 31 de juliol de 1542, on es llegeix, en relació als funerals, una deixa de 15 lliures pels seus familiars "scuteferi unicuique eorum dimittimus quinque libras dictae monetae pro uno capucio et birreto de dol; unicuique vero aliorum familiarium inferiorem dimittimus tres ducatos pro tunicis vulgo dictis sayons de dol" –veure F. FITÉ: "Llorenç Peris, un abat humanista a la Col·legiata de Sant Pere Àger", a *Miscel·lània. "Les terres de Lleida al segle XVI"*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdenses, 1995, ap. 4, pàg. 281.

dues alnes¹⁹ de “sardil”²⁰ i un ciri de mitja lliura de cera als pobres que acompanyaran el seu fèretre fins la tomba²¹. També disposa que es faci donació de 20 sous a la confraria de Sant Nicolau i Sant Francesc, perquè preguin els seus membres per ella i l’acceptin com a confratessa -“maioralis eiudem recipiant me in confrarissam”²²; altres 15 sous els destina a l’adquisició de 10 ciris de quinze lliures cadascun, perquè serveixin pel funeral i les novenes²³ -“sepultura et novene”. A més vol que donin 15 sous a cada canonge que assisteixi al funeral i a les novenes i altres 2 als presbíters assistents.

Com es pot veure, es detalla tot el que era pertinent que es fes en un funeral d’una dama pertanyent a la petita noblesa. La disposició que segueix a les esmen-tades es manté centrada igualment en el funeral, ja que demana que siguin adquirides tres alnes de “panni vermili”²⁴ -drap vermell-, al preu de 10 sous l’alna, on vol que hi figurin les armes dels seu pare i del marit -“signa patris et viri meorum-, per col·locar-lo sobre el fèretre -“supra tumulum meum”. Ja hem vist que aquest teixit sumptuós es col·locava el dia del funeral i dels aniversaris que anyalment eren celebrats pels difunts. L’ús dels draps d’or no es generalitzarà fins al segle XV.

S’enumeren a continuació les deixes perquè es pregui per la seva ànima i els seus, així com algunes de les seves devocions particulars. En aquest sentit demana que siguin adquirits 100 sous censals, de valor 1200 sous, per a dur a terme 8 aniversaris, celebradors al monestir d’Àger pels canonges i clergues. Dos el dia següent de transportar el seu cos a l’església per enterrar-lo; un altre la diada de Nadal; un tercer per Quaresma; altre l’endemà de la dominica cantada; altre al dia següent de la festa de Sant Pere i Sant Pau, i els dos darrers l’endemà de les festes de Sant Agustí i Sant Miquel de setembre. Els vint sous restants mana que serveixin per celebrar aniversaris a Sant Vicenç d’Àger, l’endemà de les festes de Sant Vicenç i la Transfiguració. També institueix un aniversari a l’església parroquial de Sant Miquel de Tartareu de tres sous censals, de valor 30 sous.

22. Pensem que es refereix a aquesta confraria, pel fet que documentem el 1407 el seu majoral Perico Andreu rebent 200 sous de censal de la clavaria d’Àger. Sanahuja ens informa que dita confraria era administrada per un prior eclesiàstic i dos majorals seglars i en ella s’hi inscrivien tots els que morien. El seus confreres tenien el deure d’assistir amb la cera als enterraments de tots els difunts. Aquesta confraria existia encara al segle XVII -veure fra Pere SANAHUJA: *Historia de la villa de Ager*, op. cit., pàg. 224.

23. S’entén les misses que durant nou dies han de celebrar-se per ella després de l’òbit.

24. No s’especifica el teixit, que podria ser de llana pel preu que s’indica. Sobre el color vermell amb que està teñit el teixit veure “vermiculus” o “vermilius” a J.F. NIERMEYER: *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden-New York-Köln, E. J. Brill, 1993, pag. 1077.

25. Es refereix a la Vera Creu que es guardava des del segle XIII en un armari, juntament amb altres relíquies, a la sagristia i s’exposava en les grans solemnitats. En època del bisbe Vicenç Segarra

Al santuari de Montserrat mana fer-li donació de vint sous, el preu corresponent a un ciri que devia. Altres deu sous vol que es dediquin a la compra de ciris pel “Ligni Domini”²⁵ del monestir d’Àger. Als convents de predicadors i menorets de Balaguer i als de carmelites i de Sant Agustí de Lleida, els fa una deixa d’altres deu sous per a misses “pro anima”.

Segueixen després les deixes per caritat, assignant en aquest sentit 10 sous per a redimir captius i dotant a l’hospital de Sant Joan d’Àger²⁶, amb una màrfega, un coixí de ploma, una flassada i dos llençols.

Tot seguit es detallen les deixes “ad opera”. A saber, vint sous “operii monasterii agerensis”; tres sous “operii ecclesie Sancti Vincentii”; altres dos per les ermites de la vall d’Àger a les que era costum de fer deixes -“operibus ecclesiarum hermitarum”²⁷ i altres tres per Santa Maria i Sant Miquel de Claramunt²⁸, un antic castell i llogarret també de la Vall d’Àger. Es tracta de deixes pel manteniment de dits temples, a les que cal afegir les atorgades per les obres que havia d’emprendre aleshores l’abat Francesc al temple del monestir agerenc. En primer lloc, amb tal fi, mana que

(1407-1433) se li feu fer una creu reliquiari d’argent que encara es conserva –veure J. BARRACHINA: “Creu reliquiari”, a *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s. XIII a s. XV*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 159-160.

26. A la vila d’Àger van existir tres hospitals on es recollien pobres, malalts i pelegrins, fundats als costats respectius de les esglésies de Sant Nicolau, Sant Martí i Sant Joan. El de Sant Nicolau fou fundat per Arsendis, la muller d’Arnau Mir de Tost. El de Sant Martí, prop d’aquesta antiquíssima parròquia extramurs, al raval de Sant Martí, i consta ja al segle XIII, regentat pels canonges premonstratencs de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes. El de Sant Joan s’esmenta des del segle XIV i s’adossava a la parròquia, també extramurs, de Sant Joan, al raval del Pedró –veure F. FITÉ: *Reculls...*, op. cit., pàg. 364-365. Més recentment en tornem a parlar Idem: “Senderes i hospitals del camí de Sant Jaume a Catalunya”, a *Congrés Internacional “El camí de Sant Jaume i Catalunya” (Barcelona-Cervera-Lleida 16-17-18 d’Octubre de 2003)* –en premsa.

27. Al segle XV les ermites existents a la vall d’Àger eren les de Santa Maria de Montlleó –avui enderrocada-, La Trinitat (La Règola), Santa Elena, la Marededéu de Pedra i la Marededéu de Colobó. Sant Jaume de Cas, tot i que era parroquial, era considerada lloc de “romeria”, des del segle XII. La referència sobre les ermites i els aplecs l’oferim a F. FITÉ: *Reculls..... cit.*, 1986, pàg. 368 i 391 i parlem de l’aplec de Sant Jaume de Cas a F. FITÉ: “La presència dels Ordes Religioso-militars al Montsec. L’Hospital d’Ares”, *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans*, Diputació de Tarragona, 1994, pàg. 275-282.

28. Actualment de la capella i el castell tot just resten vestigis, un cop s’espoliaren en temps moderns. Tampoc resta gairebé res del poblet que perdurà fins al segle XVIII.

29. D’aquest retaule –veure supra nota 3-, solament en resten amb seguretat dues figures d’àngel ceroferraris que formaven part del tabernacle. S’ha posat en dubte la procedència del fragment de predel·la que es conserva al Museu de Lleida Diocesà i Comarcal que A. Duran i Sanpere havia proposat formar part del retaule de Sant Lluç de la col·legiata de Sant Pere d’Àger i del que es conserven a dit museu dos rellusos. Per la nostra part, vàrem possibilitar en el seu dia que hagués format part del retaule major. Ara es proposa que podria haver format part del retaule de Sunyer –veure Pere BESERAN: “Fragments de retaule de sant Lluç d’Àger” i “Fragment de la predel·la d’un retaule de

es destini el que resti dels 500 sous deixats per a sufragar les seves exèquies i sepultura a costejar el retaule major que l'abat tenia en projecte per a la col·legiata "ad faciendum lo retaule altaris Sancti Petri"²⁹. A més, deixa previst que el que resti dels bens mobles o immobles, un cop acomplertes totes les seves voluntats, es dediqui a la capella que tenia projectada construir dit abat a l'esmentada col·legiata, o sinó al retaule major³⁰.

La resta de deixes que s'enumeren corresponen a llegats atorgats als seus servents i domèstics i als parents. Entre els servents hi figuren un seguit d'habitants de la vila d'Àger, com Dolça, filla d'Arnau Faidella; Milia, muller d'Arnau Faidella; Dolça, filla de Pere Corridà, Raimundeta, muller de Jacint Rosell; Sibila, filla de Joan Rosell³¹; Coguleta, muller de Bartomeu de Cohors i Antoni Albert de Tartareu. Altres 100 sous els destina a l'obra que havien de fer a casa seva, tal com

Sunyer", a *Museu Diocesà de Lleida (1893-1993). Catàleg/Exposició Pulchra*, Lleida, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, pàg. 163 i 164; M. MACIÀ i J.LI. RIBES: "Desmembraments i reutilitzacions: notes per a la història dels fragments dels retaules de pedra del Museu Diocesà de Lleida", a *Ilderda/Humanitats*, LI, 1994, pàg. 79. Voldríem fer notar en aquest sentit que P. ARMENGOL: "Museo Arqueológico del Seminario de Lérida. Catálogo", a *Esperanza. Revista mensual del Seminario Ilerdense* (Lleida, 25 setembre 1934), pàg. 203, sota el núm de catàleg 490, situa la peça com a procedent de la Col·legiata i, ja abans, Duran i Sanpere l'havia proposat també com a procedent d'Àger, sense plantejar cap dubte -A. DURAN I SANPERE: *OP. CIT.*, 1932, PÀG. 115. Quant al sant Titular del retaule, pensem que s'aprofitaria la gran escultura de Sant Pere que en un moment incert d'època moderna –potser al segle XVIII- es traslladà a la façana actual del temple. Cal fer notar que en la base de l'escultura apareixen les armes de l'abat Arnau de Cervelló (1333-1341), que ens permeten apropar-nos a la seva cronologia. Desconeixem quina seria la distribució en l'altar major, on deuria presidir dita escultura, abans no es projectés l'obra del nou retaule, objecte del nostre estudi. A nivell d'estil, la diferència respecte al retaule és clara, ja que les restes esmentades ens situen davant d'una obra de la denominada escola de Lleida que encapçala Bartomeu de Robio, mentre que la gran estàtua de Sant Pere sembla sorgida del taller del mestre d'Anglesola, l'activitat del qual s'adiu amb la cronologia de l'esmentat abat. Volem remarcar que existeix una imatge molt semblant, estilísticament i en tamany, procedent de Sant Pere de Cubells, al Museu Diocesà de la Seu d'Urgell, que molt possiblement presidí igualment l'altar major d'aquesta església parroquial. Restaurat molt recentment pel restaurador Ramon Solé, el sant Pere d'Àger conserva una part important de policromia. Té malmesos els braços i les mans portadores dels atributs de Sant Pere i part de la superfície del tòrax –sobre el taller del mestre d'Anglesola, com a més recent, pot veure's F. ESPAÑOL: "Els comtes d'Urgell i el seu panteó dinàstic", a *El comtat d'Urgell*, Lleida, Universitat de Lleida/ Institut d'Estudis Ilerdenses 1995 (coll. Comtat d'Urgell, I), pàg. 149-183; Idem: "La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas", a *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, La Paeria. Ajuntament de Lleida, 1991, pàg. 182-184.

30. La capella s'arribà a construir; es tracta de la de l'Esperança, subsistent encara, adossada al mur meridional del temple, que serví, fins no es feu la sala capitular a la primera meitat del segle XVI, com a lloc de reunió del capítol.

31. El llinatge dels Rosell o Rossell, el podem seguir bé des del segle XIII i sabem que era de jueus conversos –veure F. FITÉ: "Presència i testimoni de jueus a la vila d'Àger", a *Actes Ier. Col·loqui d'Història dels jueus a la Corona d'Aragó*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdenses, 1991, pàg. 335-338.

constava en el contracte establert amb els picapedrers Pere Alvi i Bernat Solà, que deuriem estar vivint a Àger, on creiem que es construïa la casa.

Finalment, els objectes més preuats del seu aixovar, Brunissèn deixa disposat que es rescatin de l'encant i els assigna a membres propers de la seva família, així els vels i "partidor" de perles i els paternòsters petits a Conança, la filla de Ramon Stanyol; els vestits morats i els dos anells d'or a Berengona, muller de Joan de Cardona, que era nebot seu, i els "paternosters grossos de lambre"³² a Boxeta, muller de Berenguer Canet.

Per cloure al tema que ens ocupa, volem oferir notícies d'un darrer testament lleidatà, altament il·lustratiu, pertanyent a Joan Llorenç Gralla³³ que tement la mort, malgrat la seva joventut, el feu redactar a Lleida l'any 1473 al notari Pere Teixidó. En ell, en primer lloc nomena marmessors a la seva mare Margarida Gralla, a la seva esposa Joana Gralla i de Jasa³⁴ —un llinatge establert a Çaragossa—, als seus cunyats els cavallers Martí Lopeç d'Ot, Pere Icart i Nicolau Pou³⁵, als oncles paterns de la seva muller Joan de Jasa i na Maria i finalment al reverent Anton Calderó, frare predicador i confessor i guia espiritual seu.

Tot seguit elegeix sepultura a la capella familiar de la Seu de Lleida, on afirma que hi estava enterrat ja el seu pare Francesc Martí Gralla³⁶. I si moria a la ciutat de Çaragossa, on també posseïa alberg, disposa ser enterrat a la capella dels Jasa, a la parroquial de la Santa Creu. Destina a la construcció de la seva sepultura i al funeral 2.000 sous —es precisa per la "novena i Cap d'any"³⁷— i, un cop pagats els deutes, part del seu compte particular, vol que es destini a causes pies i necessitats de la Inquisició, a criteri de l'inquisidor de Lleida o el provincial.

Dels censos que percebia, disposa que 20 lliures de les rendes de la comanda templer de Corbins siguin llegades al seu cunyat Nicolau Pou mentre que a Pere Icart i a Isabel Gralla els assigna les rendes de les terres de Montcada. A més vol que sigui mantingut el seu cosí germà bastard Nicolau Gralla a la casa de Lleida³⁸.

32. Els paternosters d'aquesta època es documenten de diferents materials corall, atzabeja, cristall o ambre, com en aquest cas —veure al respecte F. FITÉ: "L'alberg i l'inventari patrimonial de Rotllí Gautier, escultor i mestre d'obra de la Seu de Lleida", a *Seu Vella*, 3, 2001, pàg. 128-129.

33. Veure Arxiu Capítular de Lleida, *Protocols*, notari Joan Polo (1473-1567), fol. 311r-314v, on es recull, en l'any 1506, el testament que redactà el 1473 el notari Pere Teixidó.

34. S'havia casat a Saragossa el 1470 i tenia una filla que es deia Maria quan dictà testament.

35. De les germanes de Joan Llorenç Gralla, Valdosa estava casada amb Nicolau Pou; Margarida amb Martí Lopeç d'Ot i Isabel amb Pere Icart. Restaven encara Tecla, que era monja hospitalera d'Alguaire, i Joana Gralla que restava encara donzella.

36. Recordem que la capella s'havia fet construir l'any 1424 per part de Nicolau Gralla, possiblement l'avi de Joan Llorenç Gralla, al braç nord del transsepte —vid. Supra nota 10.

37. Les nou misses "pro anima" i la que es celebrava per Capdany, tal com ho hem atestat en el cas de Brunissèn d'Alentorn.

38. Era fill del també bastard Pere Gralla.

Tot seguit es detalla una munió de deixes a parents i servents per a gramalles i caperons de dol pel dia del seu funeral. A Gabriel de la Mora, regidor de la seva botiga, li llega una gramalla i un caperó de dol, així com al seu especier Gort, al “baxador” Antoni Ferrer, al seu criat Anton Alvaro, al que fou durant temps escuder seu, Guillem Pellicer, i als seus marmessors. Trenta sous més els destina al convent de predicadors d’allà on mori. Vol a canvi que tota la seva comunitat de frares assisteixi al seu enterrament i encarrega a més an Calderó un trentenari “pro anima” seva i la dels seus familiars. A més deixa establert que el seu hereu cada any faci una caritat de 100 sous al convent dels dominics de Lleida el dia de sant Pere Màrtir, com ja ho feia el seu pare. Per la seva part, el prior del convent, l’endemà de la festivitat, havia de celebrar un aniversari per l’ànima dels seus pares i sobretot per la del seu germà Pere Joan Gralla, per amor al qual destina altres 15 sous d’aniversari. Deixa a més establert que els 100 sous no poden ser destinats a altres finalitats, únicament en el cas que fos necessari per la “Inquisició e defensa de la santa fe Catòlica” per part de la Inquisició de Lleida o de la província, sempre previ acord del prior de Lleida i el seu hereu. També institueix un llegat de 20 sous a favor dels franciscans, els “frases menos de la observança” del convent de Santa Maria de Jesús de la ciutat de Lleida, que el seu hereu deu donar anyalment. A saber, 10 sous el jorn de Dijous Sant i altres deu per Nadal, encomanant a dits frares també la seva ànima i la de la seva família.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Doc. 1: Testament de Brunissèn, esposa de Dalmau d’Alentorn (Arxiu Històric d’Àger “Jaume Caresmar”, doc. núm. 1848, 21 de maig de 1377).

Quoniam omnia que hoc mundo possidentur transitorio sunt et labilia ea que in celesti gloria a cunctis Christis fidelibus haberi speranta eterna semper erunt et durabilia sine fine et sic quilibet ipsam celestem gloriam possidere perobtans ad id debet precipue intendere per quod misera eius anima paradisi gaudia consequatur et cum nullus in carne positus periculum mortis evadere possit. Id circo ego Brunissendis uxor honorabilis Dalmacii d’Alentorno quodam infirmitate mei corporis graviter detenta timens mori et penas inferni cupiens que si Deo placuiter paradisi gaudiiis perfrui sempiternis in meo bono et perfectu sensu et firma memoria et loquela mea integra et manifesta meum ordino testamentum et dispositionem omnium bonorum meorum in quoquidem testamento meos pono et eligo manu-missores et huius mee ultime voluntates executores absque dampno temporum et rerum suarum videlicet reverendum dominum abbatem veenrabiles et religiosos sacristan et infirmarum agareses qui nunc sunt aut per tempore fuerunt quibus si memori contigetur priusquam aliud scribi faciam testamentum plenam confero et dono herentia et potestatem dividendi et distribuendi omnia bona mea pro ut in hoc presenti meo testamento scriptum invenerint seu etiam ordinatum et volo que

credantur diu mei manumissores eorum plano et simplici verbo sine testibus et iuramento absque calumpnia et bello nullo alio pribationis genere ab eis exacto in primis volo et mando omnia debita mea apparentia persolbi et iniurias meas quibus in foro anime teneant de bonis meis restitui universas per manumissores meos iam dictos simpliciter ad plano absque strepitu iudicii et figura sola facti veritate attenta. Post hec accipio per anima mea quingentos solidos acrimonteses de quibus fiat mea sepultura in monasterio agerense in capella beati Stephani vel ubi domnio abbati agerense magis placuerit et in de novena bene et honorifice pro ut decet et lo cap dan. Et de ipsis volo que die obitus mei dentur pauperibus qui precedant corpus meum dum deportabitur ad sepulturam cuique duas alnas de sardil et unus cereus ponderis medie libre. Item dimito confratrie ita que maioralis eiusdem recipiant me in confratissam viginti quinque solidos. Item volo que die sepulture mee emantur seu fiant decem cerei cuilibet ponderis quinque librarum qui serviant sepulture et novene meis. Item dimito cuilibet canonicorum qui meis interfuerint sepulture et novene quinque solidos et cuilibet presbiterorum qui eiusdem interfuerint duos solidos. Item volo que emant tres alne panni virmilii valoris decem solidos per alna in quo fiant signa patris et viri meorum qui pannus ponatur supra tumulum meum. Item dimito operi monasterii agerensis viginti solidos. Item candelae Ligne Domini decem solidos. Item operi ecclesie Sancti Vicentii Ageris tres solidos. Item operis ecclesiarum hermitarum quibus assuetum est legari cuique duos solidos. Item operibus Sancte Marie et Sancte Michaelis de Clarmont virique tres solidos. Item conventibus predicatorum et minorisarum Balagerii minorum agustinorum et carmelorum civitatem Ilerde pro missis celebrandis cuique decem solidos. Item Beate Marie de Monserrat in ementa unius cerei que ibi debeo viginti solidos. Item Sancto Salvatore de Montpedro quinque solidos. Item per captivis redimendis decem solidos. Item hospitalis Sancti Iohannis Ageris unam marficam unum plumar quamdam lodicem unum par lintea minum ex minoribus. Item Dulcie uxori Arnaldi Faydela que mentu consuevit morari decem solidos. Item Milie filie Guilelmi Faydela que metum moratur per solida et amore Dei quiunquaginta solidos. Item Dulcie filie Petri Corrida uxori Raymundi de Pedra decem solidos. Item Raymundete filie na Coguleta uxori Iaccinti Roselli decem solidos. Item a na Coguleta uxori Barthomeu de Cohors decem solidos. Item sibilie uxori Iohannis Roselli filii de na Travera decem solidos. Item Anthonio Albert de Tartareu decem solidos. Residuum vero dictorum quingentarum solidos acrimonteses pro anima mea superius acceptarum solutis legatis predictis et omnibus aliis supradictis completis volo que detur et distribuatur in subventionem del retaule quod fieri debet in ecclesia Sancti Petri Ageris de aliis vero bonis meis volo que emantur centum solidos censuales pretio mille ducentorum solidos de quibus centum solidos censualibus volo que fiant octo aniversaria quolibet de decem solidos in monasterio agerense que aniversaria diebus sequentibus fiant per canonicos et presbiteros agerenses videlicet unum sequenti die qua corpus meum traditum fuerit ecclesiam

sepulture et aliud infra Adventum Domini et duo infra quadragesimam et unum in crastinum dominice qua cantatur quasi modo et aliud secunda die post festum beatorum apostolorum Petri et Pauli mensis junii et aliud in crastinum festi Sancti Agustini et aliud in crastinum festi Sancti Michaelis september quolibet anno. Item residuos viginti solidos censuales lego per omnibus aniversarios celebrandis in ecclesia Sancti Vicentii Ageris per presbiteros ville Ageris videlicet unum in crastinum festi beati Vicentii et aliud in crastinum festi Transfigurationis Domini annuatim et casu quo abbas et canonici agerenses nollent consentire que corpus meum sepeliret intus ecclesiam eiusdem monasterii volo que dicti octoginta solidos censuales dent quolibet anno per meos manumissores in missis celebrandis per anima mea. Item dimito domine Margarite de Thorano nepote mee ducentos solidos acrimonteses. Item Francisco Bernardo et Guillemeto de Torano filiis Poncii de Torano cuilibet centum solidos. Item Gombaldo de Montelauro filio Gombaldi centum solidos. Item Constancie filie Raymundi Stanyol centum solidos et tots los vels i partidor de perles et los paternosters petits. Item dimito domne Berengerone uxor Iohannis Cardonii nepote mee vestes meas morades duos anulos auri. Item dimito a na Boxeta uxori Berenguer Canet los paternosters grossos de lambre. Item dimito a na Ripalda uxori Raymundi Gayllart quinquaginta solidos. Item Caterine uxori Petri Guari quinquaginta solidos. Item Arnaldo de Alentorno filio Dalmacii ducentos solidos quos mihi legavit Beatrix de Thorano filia Poncii suo ultimo testamento ex illis mille solidos quos dicte Beatrici dictus Dalmacius de Alentorno legavit suo ultimo testamento si ius habeo in dicto legato et nisi habeam ius in legato que dicto Arnaldo dentur de bonis meis centum solidos quos sibi in dicto testamento lego. Item mando eidem tradi uns cremaylls et una tenaylla oliera que teneo de bonis suis volo tamen que dictos centum solidos recipiant in recompensatione si in aliquo sibi tenore. Item volo que emantur tres solidos censuales per dictos manumissores pretio triginta sex solidos de quibus tribus solidos volo que fiat unum aniversarium in ecclesia loci de Tartareu per animabus parentum meorum. Item volo que per dictos manumissores dentur et restituantur heredi parentum meorum vel cui de iure pertinentur duo mille solidos quos voluerunt dicti parentes mei etiam essere restitutos dicto heredi de bonis pere eos mihi in dotem constitutis tempore nupciarum mei et dicti vestri mei pro ut in instrumentis nuptialibus inter dictum virum meum et me confectis constitutur. Item volo que dentur Petro Alvi et Bernardo Sola magistris de pedra centum solidos ipsis complementibus opus quod facere tenebantur in meo hospicio pro ut in instrumento inter ipsos et me confecto constat. Cetera bona mea mobilia et immobilia ubique presentia et futura et iura universa et singula mihi pertinentia ubique et contra personas quascumque quamvis iam vel ratione lego et per dictos manumissores dari mando pro anima mea in construccione cuiusdam capelle quam reverendus dominus Franciscus Dei gratia abbas agerensis construere intendit in dicto monasterio quam meam animam mihi heredem universalem instituo. Et causa quo dicta cape-

lla non construerentur volo que dicta bona dentur ad faciendum lo retaule altaris Sancti Petri monasterii prelibati. Hec est autem mea ultima voluntas quam volo manere semper inconvulsam et valere iure testamenti que si non valet ipso iure volo tamen valere iure codicillorum meorum vel huius mee ultime voluntate vel eo etiam iure quo magis valet potest et debet voluntas ultima cuiuslibet testatoris seu etiam testareticis. Quod est actum vicesima prima die madii anno a Nativitate Domini millessimo trecentessimo septuagessimo septimo. Signum Brunissendis uxoris honorabilis Dalmacii de Alentorno quondam testareticis predicte quam hec concedo et firmo et per manumissores meos atque testes firmari rogo. Signum nostri Francisci Dei gratia abbas monasterii Sancti Petri agerense ad Roma ecclesiam in capite et in membris nulla medi pertinentis. Signum Francisci de Thorano sacriste. Signum Raymundi Alberol infermarii canonicorum agerensium manumissorum predictorum qui hec sine dampno nostro et rerumstrarum concedimus et firmamus. Testes rogati firme dicte testareticis sunt Arnaldus de Valle et Guillelmus Andree clerici tonsurati. Testes notatur firmarum dictorum manumissorum qui post mortem dicte testareticis predicta firmarunt absque dampno temporum ipsorum et rerum quarum videlicet domnus abbas predictus sponte ex libera voluntate et dicti sacrista et infirmarum de licentia domini abbas predicti die prima mensis augusti anno predicto sunt Arnaldus de Valle et Guillelmus Andree clerici tonsurati et domestici domini abbas presenti.

Signum mei Arnaldi de Berga notarius publici Ageris auctoritate venerabile Raymundi Siscar rectoris ecclesie eiusdem qui hoc scripsi et clausi.

Doc 2: Acort capitular pel que s'estableix que tot canonge o dignitat que faci donació d'un drap d'or per empal·liar l'altar major de la Seu de Lleida, pugui aquest emprar-se igualment en els funerals i aniversaris i Cap d'any per cobrir el túmul funerari dels membres de la seva família que s'enterrin a la Seu Vella i per posar-lo alhora al llit nupcial el dia de llur matrimoni, si es casen a Lleida (Arxiu Capitular de Lleida: Protocols, vol. notari Nicolau Royz (1443-1444), 7 de setembre de 1444, fol. 59v)

Tanto quis ad benefaciendi invitatur quanto quis ex beneficiencia et largitate fructum et honorem reportare videtur. Et apparet nos Petrus Peregrini decanus, Blasius Claver archidiaconus maior decretorum doctores, Johannes de Setcastella utriusque iuris bacallarius reverendissimi domini episcopi ilderdensis vicarius generalis, Ludovicus Martorell, Montserratus Botella, Bernardus Sayfores, Dalmaciu Çacirera et Miquael Periç canonici ad sonum campane et vocem Bartholei Blasio presbiteri janitoris honorabilis capituli infra turrin claustris sedis congregati ubi alias congregari solitum est per negotiis capitulantibus capitulantes capitulum facientes, tenientes et representantes statuimus et ordinamus quod si contingerit per aliquem

canonicum Ilerde aut in dignitate constitutum dicte ecclesie pannum aureum aut sericum ad ornatum altaris maioris pro diebus solemnibus in quibus predictum altarem impalliare solet tam presentes quam futuri sive sepultura et deinde in diebus novene et capitis anni superponatur. Et si dictus donatarius sive qui predictum pannum dederit canonicus ut promiterat aut in dignitate constitutus nepotes aut neptes (sic) videlicet filios fratris aut sororis postquam sepulturam suam dicta in sede elegerint sive tales ante mortem donantis pannum sive post decesserint tales in die sepulture, novene et capitis anni modo quo dictum est supra corpus et tumulum vertantur predicto panno quem ornamentarius qui nunch est aut per tempore erit propria auctoritate possit accomodare illis qui de parentella erunt aut ceteris qui funeralibus vacaverint (?). Et hoc ipsius dictus ornamentarius dicta auctoritate faciat pro omnibus filiis fratrum et sororum dantis pannum qui dicta in civitate matrimonium contrahent ad ornatum dumtaxat talami quodque statutum et ordinationem per quoscumque presentes et futuros ad perpetuam rei memoria volumus inviolabiliter observari. Date et acto in cluastro sedis infra turrim indiccione anno die pontificatu quibus suppra presentibus discretis Bartholeo Blasio et Johanne Rollandi presbiteris per testibus ad promissa vocatis specialque assumptis.

Doc. 3: Sobre el drap d'or que havia deixat el canonge Joan de Setcastella per ornament de l'altar major de la Seu de Lleida, el qual demana al capítol catedralici que serveixi a l'ensens per cubrir la seva sepultura en el funeral, novenes i per Capdany, quan es celebri el seu aniversari. Igualment sol·licita que tingui el mateix ús pels seus nebots Joan i Bernat de Setcastella, presbíters i beneficiats, si s'enterren a la Seu lleidatana, i que serveixi per "ornamentum talami", si els fills dels germans o germanes es casen a la ciutat de Lleida, el dia del matrimoni (Arxiu Capitular de Lleida: *Protocols*, vol. notari Nicolau Royz (1443-1444), 7 de setembre de 1444, fol. 59r).

In Christo nomine amen. Noverint universi presentes pariter quam futuri quod a Nativitate eiudem Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto indiccione septima die vero lune septima mensis septenbris pontifichatus sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri domini Eugenii divina providentia pape quarto anno quartodecimo acultum honorabilibus et circumspectis viris dominis Petro Peregrini decretorum canonico et decano Blasio Claver doctoribus canonico et archidiacono maiore, Johanne de Setcastella utriusque iuris bacallario vicario generali reverendissimi domini episcopi ilerdensis, Ludovico Martorell, Montserrat Botella, Bernardo Sayfores, Dalmacio Çacirera et Miquael Periç infra turrim claustrum ubi alias congregari solitum est per negotiis capitularibus ad sonum campane et vocem discreti Bartholomei Blasio presbitero janitoris honorabile capituli ilerdensis congregatis capitulantibus capitulum tenientibus, facientibus et

representantibus ut moris est. Affuit coram ipsis dictus dominus Johannes de Setcastella alter ex capitulantibus predictis qui unum notabilem pannum aureum ad armis suis aut forma septem castrorum quam predictis armis in similibus consuevit ad usum sedis et ante altare maius per inpaliando et ornando et alias per diebus solemnibus in quibus dictum altarem de similibus pannis impalliari consuevit obratum unciam (?) Dei Virginis quondam gloriose genitricis Iesu Christi et tocius curie celestis dixit se fieri fecisse quam ad predictum usum donavat pro ut donavit et ipsi dicti honorabile capitulum cum gratie actionibus recepit supplicavit itaque dictus dominus Johannes de Setcastella dicto honorabile capitulo quatenus die qua ipsam Christus omnipotentis de medio tolleret tam in die sepultura quam novene et capite anni cuiusdam dictus pannus suppra tumulum cuius ponentur. Et isti deinde de dicto panno fierat quocumque discreti Johannes de Setcastella et Bernardus de Setcastella presbiteri beneficiati et intra sedem predictam sepulturam elegerint per predictis sepultura, novena et capite anni et supra tumulum poneretur. Et si forte filii fratrum aut sororum intra dictam civitatem contraherent matrimonium predictus pannus ad ornatum talami servire posset in quibus temporibus ornamentarius sedis ex auctoritate pro ut ex auctoritate sive petitione licentie a dicto capitulo qui nunc est est aut per tempore futuro erit predictis nepotibus concederet. Et dicti domini capitulantes dictas suplicationes admiserunt quarum suplicationum pretexto quoddam sententiam iure constitutionem ordinari mandarunt videlicet quod de cetero per omnibus tales pannos donantibus tales vel similes gratia fierent ut in dicto statuto ordinationi et capitulationi latius est videlicet. Preterea dicti domini capitulantes attendentes ut dixerunt dictum honorabilem dominum Johannem de Setcastella obligari dicto domino capitulo in sexaginta florenis per quodam panno et capa aureos et sericos fiendis mediante instrumento publico dato et recepto per discretum Petrum Gaceti per auctoritate nostra notarium publicum quartodecima januarii anno a Nativitate Domini M CCCC trecesimo septimo et dictus pannus maiorem sumam ascendit dictorum sexaginta florenorum potissimi cum constiterit ultra centum florenos recognoverunt et recognoscere se dixerunt dictos sexaginta florenos recipisse in retentione dicti panni. Idcirco ipsi omnes domini capitulantes predicti per eos et totum capitulum singularesque ipsius quocumque presentes, absentes pariterque futuros quitarunt, absolverunt, definirunt et relaxarunt predictum dominum Johannem de Setcastella et omnia et singula bona sua et suorum ab auctoritate, iure, petitione quascumque sive demanda real et personali directa utili sive mixta et agnariunt alia quod et quas ipsi domini capitulantes ut dictum capitulum vel eius singuli possent agere, manere seu intemptare promissorum sexaginta florenorum occasione renunciarunt scienter expresse exceptioni dictorum sexaginta florenorum per ipsum dictum Johannem de Setcastella non datorum per ipsos dominos capitulantes et capitulum ad receptorum unum et publico fieri publicum et publicum instrumentum et instrumentum in testimonium promissorum. Et fecerunt acta anno indiccione die et pontificatu quibus sup-

pra presentibus discretis Bartholomeo Blasio et Johanne Rollan presbiteris et beneficiatis sedis per testibus ad promissi vocatos specialisque rogatis.